

Снежана МИЛИВОЈЕВИЋ

ПОСЛЕДИЦЕ ЗАКАСНЕЛЕ ДЕМОГРАФСКЕ ТРАНЗИЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

У раду аутор покушава да одговори на питање да ли је демографска транзиција на Косову и Метохији намерно каснила, и долази до закључка да је екстремна демографска ескалација албанског становништва саставни део сепаратистичке стратегије албанских националиста. Тиме се објашњава чињеница да је наталитет етничких Албанаца на Косову и Метохији далеко већи него и у Албанији.

Кључне речи: Срби, Албанци, демографска транзиција, демографска експанзија, демографска редукација, албанизација

Демографска транзиција је заједничко демографско обележје свих развијених земаља света и своди се на преображај високог морталитета и фертилитета у ниски морталитет и фертилитет, то јест на редукацију и морталитета и фертилитета у последњих 200 година. „За разлику од осталих крајева Србије, Југославије и Европе, у којима је послератна модернизација живота коренито смањила и стопу и број рођених, на Косову је упркос приметном друштвеном напретку стопа рађања релативно мало смањена, док је број рођених значајно порастао. Стопа рађања на Косову задржава се последњих година на нивоу од 32 рођена на 1.000 становника, и представља највишу стопу у Србији, Југославији и Европи. Будући да је стопа смртности сведена на једну трећину своје полазне вредности, стопа прираштаја становништва износи око 2,5% годишње. Као што је познато, са таквом стопом становништво се удвостручава за само 28 година“.¹

¹ М. Мацура, *Проблем рађања на Косову*, Зборник округлог стола о научном истраживању Косова, Научни скупови САНУ, књ. XLII, Београд 1988, 183.

Удео Косова у становништву, рађању и природном прираштају СФРЈ, као и обим стопе раста ових параметара на Косову нагло су се повећали у послератном раздобљу. Насупрот томе, и удео и обим и стопа смртности становништва Косова нагло су се смањивали. Овакав, на први поглед, необичан развитак тумачи се чињеницом да је демографска транзиција у Југославији зашла у одмакну фазу, са изузетком транзиције на Косову, која значајно касни и налази се у фази бурне експанзије. Од 1950. до 1983. године становништво Југославије порасло је за 39%, а становништво СР Србије за 41%, док се становништво Косова увећало за 2,2 пута. На то су само делимично утицале миграције, које су на Косову нешто успоравале раст, а на ужем подручју Србије нешто га убрзавале. Главни је чинилац, међутим, био природни прираштај становништва, који се на Косову скоро удвостручио, док се у Србији и Југославији више него преполовио. Природни прираштај становништва Косова учествовао је 1950. године у прираштају становништва Републике са 20,4%, а у прираштају Југославије са 7,9%. До 1983. године његово учешће повећало се на 62,8% односно 25,9%. Демографски раст Југославије почиње да озбиљно зависи од прираштаја становништва на Косову, док зависност раста становништва Републике од прираштаја становништва на Косову постаје готово пресудна.²

Број и стопа рођених, умрлих и прираштаја 1950. и 1983. год.³

Подручје	Год.	Број у хиљадама				На 1.000 становника		
		Станов.	Рођен.	Умрл.	Прир.	Рођен.	Умрл.	Прир.
Косово	1953.	764,0	35,2	12,9	22,2	46,1	17,0	29,1
	1983.	1677,0	53,2	10,8	42,4	31,8	6,5	25,3
	1950 = 100	220	151	84	191	69	38	87
СР Србија	1953.	6734,0	198,5	89,8	108,8	29,5	13,4	16,1
	1983.	9464,0	161,6	94,0	67,5	17,1	9,9	7,1
	1950 = 100	141	81	105	82	58	74	44
Југославија	1953.	16346	494,2	212,1	282,0	30,3	13,0	17,3
	1983.	22800	380,2	216,4	163,7	16,7	9,5	7,2
	1980 = 100	139	77	102	58	55	73	42

Највиши природни прираштај становништва Косова од 2,6% годишње, по свему судећи, без историјског преседана на овом подручју,

² Исто, 184–185.

³ Демографска статистика 1978. и Статистички годишњак Југославије 1984.

забележен је у шездесетим, а уз садејство демографске и културне инерције до средине осамдесетих опао је свега за 0,1 процентуални поен. Експлозивни раст становништва Косова непосредна је последица значајног повећања наталитета све до половине педесетих. Највиши ниво, 4,4% на 1.000 становника, забележен је 1954. године, а уследио је веома скроман пад са приближно 40 на 1.000 у шездесетим на 30 у осамдесетим годинама. На Косову „baby boom“ не само да је имао димензије експоненцијалног раста, већ је потрајао безмало четири деценије, све до половине осамдесетих. Стога се може рећи да је „baby boom“ у албанској популацији у Југославији био културна опција. У току протеклих четрдесет година дошло је до значајног пада морталитета, са нивоа од 17 на 1.000 становника почетком педесетих на испод 6 на 1.000 становника у осамдесетим; али, у условима спорог опадања стопе наталитета и наглог пада морталитета, природни прираштај остао је готово непромењен.⁴

Демографски преображај увек почиње падом морталитета да би се после извесног времена јавио и пад наталитета. И поред спектакуларног пада стопе смртности услед побољшања здравственог и социјалног стања, репродукција становништва Косова и Метохије је у периоду после Другог светског рата на највишем нивоу у Југославији и Европи и међу првима у свету (по основу високог нивоа рађања, Косово и Метохија се могу поредити са неким средњоамеричким и афричким земљама). „Стопа смртности на Косову смањила се скоро за две трећине, а у СР Србији и Југославији за око трећину. На Косову се смањило и апсолутни број умрлих у току године, што, међутим, није био случај у Србији и Југославији. Средње трајање живота женског становништва повећало се на Косову са 45,3 година у 1948. на 71,8 година у 1980–81. а мушког са 48,6 на 68,6 година, и та се чињеница морала одразити на прираштај. Али, лавовску улогу у томе имао је растући наталитет Косова, тачније речено – повећање броја рођених са 35 на 53 хиљаде током године, односно за 51%. Витални индекс становништва Косова, који показује број живорођених на 100 умрлих током године, повећао се са 271 у 1950. на преко 500 у позним седамдесетим, да би се на почетку осамдесетих спустио на преко 490. Сада, када су резерве

⁴ Д. Аврамов, *Косово: последња оаза високог фертилитета у Европи*, Прилози демографским и економским наукама, зборник радова посвећен животу и раду академика Милоша Маџуре, Посебна издања САНУ, књ. XXIV, Београд 1994, 171.

природног прираштаја становништва, које леже у смањењу смртности одојчади, у основи исцрпљене, главни динамички чинилац природног прираштаја становништва представља наталитет.⁵

Екстремно високу репродукцију албанског становништва проузроковало је више чинилаца – демографски, економски, социолошки, етнички, политички... Драгана Аврамов истиче да кључна компонента демографског раста Косова и Метохије, фертилитет, није систематски интердисциплинарно истраживана. „Анализе демографског развика Косова почивају на подацима из пописа становништва и виталне статистике, а они нису довољно методолошко оруђе за истраживање тако сложеног био-социјалног система као што је људски фертилитет. Недостатак је само делимично могуће ублажити позивањем на податке из југословенских анкета спроведених пре 13, односно 20 година и на резултате истраживачких подухвата светске анкете о фертилитету да би се указало на сложеност појаве и потребу за њеним дубинским истраживањем. Чиниоци традиционалне свести који доприносе одржању високог фертилитета тек треба да буду предмет истраживања на Косову“.⁶

Традиционална свест и обичајно право на Косову и Метохији остали су очувани и у социјалистичком друштву. „На Косову и Метохији се налази погодна средина за опстанак сакралног права: родовско-племенске заједнице, старо право у коме се залажу животи за стицање и заштиту приватних права, крвна освета као регулатор међусобних односа, ропски положај и купопродаја жена, затвореност људи у кући, кућа у братству, братства у племенима, сакрална моћ господара куће“.⁷

У друштву окамењених обичаја положај жене је изузетно тежак. Жене су лишене најелементарнијих права, оне се могу купити или продати. „Жена се плаћа износом који је раван половини вредности мушке крви. Она још ретко када може бирати партнера. Не може тражити раскид веридбене везе ни развод брака. Сваком мушкарцу који је прими у кућу, без одобрења мужа, прети опасност од сакралне санкције крвном осветом. За њену безбедност гарантује кућа оца и мужа... Да би се сачувала верност, жене се оптерећују честом гравидношћу. Верује се да

⁵ М. Маџура, нав. дело, 185.

⁶ Д. Аврамов, нав. дело, 176.

⁷ М. Р. Ђуричић, *Окамењености њравних обичаја Албанаца и потреба њиховог превазилажења*, Косовско-метохијски зборник 1, САНУ, Београд 1990, 317.

ће заузетост гравидношћу и децом везати жену само за легитимног мужа. То је један од узрока високе стопе наталитета на Косову. Та стопа наталитета износи 25,2 промила... Отпуштеној жени, по обичајима, не поверавају се деца на негу, издржавање и васпитавање. Она се сматра њивом која рађа децу мужу. Жена не би могла ни издржавати децу јер је без имовине. Разведеним женама не плаћа се никаква алиментација. Оне се могу удати ако им разведени муж није то сакрално забранио. Професор из Пећи огласио је да ће убити сваког ко се буде оженио женом са којом се он развео“.⁸

Снажан утицај обичајног права којим се регулише живот људи, од рођења па до смрти, условљава универзалну брачност становништва али и пораст ванбрачног наталитета. „Косово је увек имало вишак мушког, поготову младог становништва – особина која се данас у свету ретко налази и то у неким земљама мухамеданске религијске и културне традиције – што уз етно-културне особености породице посебног традиционалног типа даје потпуну брачност жена. Друго, све жене учествују у репродукцији, све рађају. Албанке имају најнижи проценат жена које нису током живота рађале, чак нижи него што је случај са Ромкињама, код жена старијих између 25 и 49 година око 6% – а то је ниво генетског стерилитета према оценама које су дале посебне студије стерилитета европских популација. Треће, све рађају велики број деце. Попис из 1981. показује историјске промене у рађању – уколико је генерација жена старија, утолико је родила у просеку већи број деце – код свих група сем код албанске: све генерације старе 40 и више година родиле су нешто изнад шесторо деце, док је код Српкиња остварен пад од четворо на двоје деце, код Муслиманки од седморо на четворо, поредећи генерације од 75 и више година и 40–44 године, које су улазиле у узраст рађања између 1920. и 1950. године. Већ у узрасту 25–29 година Албанке имају двоструко већи број рађања него Српкиње, Хрватице, Словенке, Мађарице – али док је код ових група рађање детета после 30. године старости жене веома ретко, у албанској се рађање наставља. Отуда је становништво Косова, тачније становништво албанске народности, једино у земљи код којег се просечна величина породице и домаћинства повећава.

⁸ Исто, 322.

Једна појава посебно илуструје, мада посредно, јер непосредних истраживања нема, регречно кретање код албанске породице. Косово је, заједно са Црном Гором, било у међуратном раздобљу и годинама непосредно по окончању рата простор веома ниског ванбрачног natalитета. Али док је у областима високог ванбрачног рађања оно систематски опадало надаље, на Косову започиње оштар и наглашен пораст којим оно избија на прво место у земљи и данас се креће на нивоу од 13–14% код албанске групе уз стални пораст броја ванбрачно рођене деце из године у годину. Ко имало познаје прилике на Косову и готово потпуну затвореност женског албанског становништва у оквиру породице и домаћинства, знаће да овде не може бити речи о класичном ванбрачном natalитету, када се дете рађа без присуства оца у породици. Овде је реч о ширењу обичајних бракова, који се не озаконјују из различитих разлога. Један од њих може бити неприхватање норми брачног и породичног законодавства којим се регулишу права и положај жене и задржавање традиционалних норми из обичајног права и шеријатског права. Други, појава и ширење полигамије и то пре свега у нижим деловима средњег друштвеног слоја – појава о којој нема података, која се прикрива од јавности, а у постојећем брачном праву нема одредби које би санкционисале полигамију преко другог брака, који се правно не региструје. Када се томе дода необразованост женског албанског становништва и владавина норми обичајног права које не дозвољава жени самосталну егзистенцију и економску независност, јасно је зашто је економска активност међу Албанкама занемарљиво ниска и чак у опадању. Овакве особености породице, са једне, и преобиле мушке радне снаге, са друге стране, чврсто држе албанске жене ван савременог друштва и његових утицаја.⁹

Утицај традиционалног друштва, које велику породицу поставља као друштвени идеал, одражава се и на контролу рађања у браковима у Покрајини. „Контрола рађања у браковима је у Покрајини била изузетно ниска (бар према подацима анкете о фертилитету и планирању породице удатих жена из 1976). Код удатих жена се 90–95% трудноћа завршавала живорођењем, а само 3–6% намерним абортусом, без из-

⁹ Р. Петровић, *Демографске особености развоја Косова*, зборник „Срби и Албанци у XX веку“, Научни скупови САНУ, Одељење историјских наука књ. 20, Београд 1991, стр. 188–189.

разите везе са старошћу жена. У исто време, у Војводини и на територији СР Србије ван САП, где је број трудноћа удатих жена једва нешто нижи него на Косову, са порастом старости опада проценат живорођења, а расте број абортуса. Већ код жена старих 30–34 године овај однос је скоро једнак, а касније превладавају абортуси. Контрацепција није ништа више на Косову заступљена од абортуса – 91% удатих фертилних жена нису никад користиле контрацепцију (док је тај проценат у Словенији само 34%). Познавање и коришћење контрацепције према врсти средстава и метода је изузетно ниско, нарочито ефикаснијих средстава, посебно у поређењу са женама Словеније, где су она веома заступљена.¹⁰ Послератни развој привреде Косова и Метохије, убрзана индустријализација и модернизација друштва споро су потискивали обичаје, веровања и институције традиционалног друштва, пре свега код албанског становништва које се под утицајем чинилаца традиционалне свести тешко одлучивало на промену репродуктивног понашања. Наталитет албанског становништва је највиши и осетно виши од покрајинског просека. Од наталитета албанског становништва је према кумулативној стопи фертилитета виши једино наталитет Рома, али не и према стопи рађања. Друге две групе, које су такође исламске деноминације – Муслимани и Турци, имају приметно нижи наталитет од албанског. То као да говори у прилог претпоставци да припадност исламу није одучујући чинилац високог наталитета. Релативно високим наталитетом, али знатно нижим од наталитета албанског становништва, одликује се мала популација Хрвата на Косову. Она се налази и по стопи рађања и по кумулативној стопи фертилитета на знатно вишем нивоу од муслиманске и турске популације. Најнижи наталитет на Косову има српско и црногорско становништво; уз ове нисконаталитетне групе ваља, по свој прилици, сврстати и мале популације осталих етничких група. Стопа рађања Црногораца на Косову очигледно је потцењена и вероватно је да је у стварности блиска стопи Црногораца на осталом подручју Југославије. У сваком случају, ниво наталитета српског и црногорског становништва за преко половине је мањи од нивоа наталитета албанског становништва и знатно је мањи од наталитета осталих етничких група.¹¹ Дуалистички модел рађања на Косову и Ме-

¹⁰ Г. Тодоровић, *Проблеми на високофертилитетном подручју*, Демографски зборник, књ. 1, Одељење друштвених наука, САНУ, Београд 1989, 58.

¹¹ М. Мацура, нав. дело, 190.

тохији настао је у време демографске транзиције после Другог светског рата као последица споријег реаговања неких група становништва на промене друштвених услова од других. И на Косову и Метохији носиоци демографске транзиције су виши друштвени слојеви и образоване и запослене жене. Иако је мањи део међу албанским становништвом усвојио савремене моделе репродукције који укључује контролу фертилитета, већина је прихватила (питање је да ли из незнања или није довољно мотивисана да контролише рађање) традиционални, високофертилитетни модел репродукције. „Како је ниво културе и образовања једна од врло важних претпоставки за смиривање високе наталитетне и морталитетне стопе, онда анализа података за косовску популацију показаше нам праву слику стања. Тако је од 1961. године 44,1% мушког, односно 69,3% женског становништва старог 15 и више година било без школске спреме или до основног образовања. Пописом од 1961, 25,4% мушког и 48,9% (скоро половина) женског становништва било је без школске спреме, или 84,6% мушког и 95% женског становништва је било без школе или до основног образовања. Вредности показују побољшање, више код мушког него код женског становништва. Пописом из 1981. године 16,4% мушког и 35,6% женског становништва било је без школске спреме. Основну школу имало је 38,9% мушког и 29,7% женског становништва. Укупно без школске спреме до основног образовања било је 1981. године 70% мушког и 89,3% женског становништва“.¹²

Ниска образовна структура становништва и велики број неписмених жена је важан чинилац недовољних социјалних и демографских промена. Међутим, динамичне, економске и друштвене промене указују на чињеницу да је ово подручје прешло праг развоја који је покренуо пад фертилитета у осталим економски мање развијеним југословенским републикама (Босна и Херцеговина, Македонија, Црна Гора).

¹² А. Пушка, *Чиниоци и особине пораста становништва на Косову*, Демографски зборник, књ. 1, Београд 1989, 80–81.

Показатељи рађања на економски мање развијеним подручјима: 1950. и 1981.

		Косово	Босна и Херцеговина	Македонија	Црна Гора
Стопа рађања	1950.	46,10	38,60	40,30	30,00
	1981.	30,20	17,20	20,60	17,60
	1950 = 100	66	45	51	59
Бруто – стопа Репродукције	1950.	4,62	2,84	3,20	2,64
	1981.	2,18	0,98	1,19	1,08
	1950 = 100	47	35	37	41
Нето – стопа Репродукције	1950.	2,61	2,03	2,21	2,04
	1981.	2,05	0,92	1,11	1,05
	1950 = 100	79	45	50	51
Стопа природног прираштаја	1950.	29,10	25,10	25,60	20,70
	1981.	24,10	10,80	13,60	11,40
	1950 = 100	83	43	53	55

Извор: Демографска статистика 1978, Статистички годишњак Југославије 1984, М. Мацура у: *Проблем обнављања становништва и популациона политика*, Београд 1982, стр. 112-113 и процене за 1981.

Према свим наведеним показатељима, рађање на Косову је било и остало обилније него у Босни и Херцеговини, Македонији и Црној Гори, а уз то се смањивало знатно спорије. Због тога су Босна и Херцеговина и Црна Гора у транзицији наталитета далеко одмакле пред Косовом, док је Македонија пред њим знатно одмакла. У овом погледу подаци о стопама рађања, бруто и нето стопама репродукције су веома сигнификантни, те заслужују пуну пажњу аналитичара. Подаци о променама у годишњем броју рођених такође показују велике разлике између Косова, на једној, и Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније на другој страни. Као што је раније поменуто, годишњи број живорођених на Косову повећава се у току целог протеклог тридесетогодишњег раздобља. Насупрот томе, у трима економски мање развијеним републикама раст броја живорођених је задржан, штавише – почео је да се смањује. Док је број живорођених у 1981. на Косову већи за 36,6% него у 1950. години, у Босни и Херцеговини је мањи за 30,8%, у Македонији за 20,5%, а у Црној Гори 13,5%.¹³

Упоредни подаци пораста албанског становништва у Покрајини Косово са порастом албанског становништва у суседним општинама

¹³ М. Мацура, нав. дело, 187.

јужне Србије, у Црној Гори и у Албанији, које износи Бранислав Крстић, доводе до интересантног закључка да степен економске развијености, вера, владавина обичајног права и склоност традиционалном начину живота не могу бити једини показатељи демографске експанзије. Реч је о становништву исте вере, обичаја, начина живота сличног степена развијености.

Упоредни раст становништва на Косову, суседним оштинама Србије, Црној Гори и Албанији

Год. пописа	Албанско становништво						Становништво Албаније		
	Косово и Метохија		Бујановац и Прешево		Црна Гора		Година пописа	Број	% раста
	Број	% раста	Број	% раста	Број	% раста			
1931	331.549	*	17.305	*	18.098	*	1938	1.040.400	*
1951	472.000	(20 г)	27.653	(20 г)	21.442	(20 г)	1950	1.215.200	(12 г)
1961	646.605	37,0	34.847	21,6	25.803	20,3	1960	1.607.300	32,3
1971	916.168	41,7	44.834	28,6	35.671	**38,2	1970	2.135.600	32,9
1981	1.226.736	33,9	54.809	22,2	37.735	5,8	1980	2.670.500	25,0
1991	1.596.072	30,1	64.580	17,8	40.415	7,1	1990	3.255.900	21,9

* Процент раста је у односу на стање из претходног пописа; у односу на предатне пописе проценат није рачунат јер су раздобља знатно дужа.

** Велики скок 1971. броја Албанаца и процента последица је различитог изјашњавања муслимана, па је зато у 1981. број и проценат (5,8%) преизак у односу на 1971.

Подаци из овог прегледа припадају кључним показатељима. Ради лакшег упоређења, поновићемо да албанско становништво на Косову и Метохији показује велики раст у деценији 1951–1961, затим неочекивани пораст у деценији 1961–1971. и потом одржавање овог раста на високих 34%, односно 30% у последње две деценије.

Становништво Албаније показује такође висок раст у деценијама после рата, али се, од пописа 1970. године, раст јасно ублажава на 25%, односно 22% у последње две деценије.

Ово је иначе општа појава у свету, која наступа са побољшањем услова живота. Иста оцена могла би се изрећи и за албанско становништво у општинама Бујановац и Прешево. (У преглед није унета општина Медвеђа, са знатним бројем Албанаца, јер у последњих 30 година показује њихов мали пораст па би њено уврштавање, по речима аутора, могло изгледати као дотеривање резултата.)

Раст албанског становништва у Црној Гори у последње две деценије показује да је пораст Албанаца ближи порасту Црногораца у Црној Гори него Албанаца у Покрајини, што говори о завидном степену интегрисаности албанског и осталог становништва и указује на правило: високи степен интеграције становништва различитих нација, вера и обичаја природно и успешно смањује разлике у порасту становништва. Једино је кретање албанске популације у СР Македонији приближно оном са Косова и Метохије.

На основу изнетих упоређења Крстић долази до важног закључка: нација, вера, обичаји, начин живота – не могу бити узроци неочекиваним разликама у кретању становништва. Поготову зато што је степен развијености у покрајини према општепознатим показатељима био сличан оном у јужној Србији и Црној Гори, а виши него у Албанији.¹⁴

Плодно тле за укореењеност традиционалних норми и схватања може пружити само друштво које не показује потребно разумевање да сагледа последице планирања породице на примитиван начин. Да је такво разумевање изостало у југословенском друштву које се темељило на политичком систему социјалистичког самоуправљања указале су последице високе репродукције албанског становништва, а највећа од њих је промена етничког састава Покрајине. Демографска експанзија албанског становништва која достиже „тачку кључања“ у време уставног реконструисања југословенске државе и јачања сепаратизма и национализма у Покрајини отвара питање да ли је реч о стихијском или намерном, односно диригованом процесу. У вези са овим је питање – да ли је виши природни прираштај косовских Албанаца у односу на Албанце у другим крајевима Југославије и у самој Албанији такође случајан процес? Питање високе биолошке репродукције албанске популације и значај постојећих демографских тенденција предвиђали су и политичари који су одлучивали о развојној политици и научници. „Тој теми се, према тада важећој идеологији и научној концепцији, смело приступити само у складу са упорно програмираним и практично примењеним марксистичким моделом, који су здушно заговарали албански косовски интелектуалци и моћна албанска политичка номенклатура, према којој су једини императив усклађивања демографског раста и друштвено-економског развоја максимална улагања читаве

¹⁴ Видети: Б. Крстић, *Косово пред судом историје*, издање аутора, Београд 2000, 92, 93.

друштвене заједнице – првенствено Србије – у све области развоја. Заправо, реч је о улагањима која је Часлав Оцић назвао 'улагањима у етницитет', подразумевајући под тим високе демографске инвестиције и све оне неконтролисане трошкове које је албанска командна гарнитура одвајала за потребе материјалног обезбеђења демографског раста Албанаца. А до којег степена је то веома крупно развојно питање у комплетним научно-стручним круговима Србије држано под идеолошком присмотром, показује и чињеница да је оно критички разматрано у контексту демографске, економске и социолошке науке од средине осамдесетих година¹⁵.

Неколико аутора скретало је пажњу на проблеме које узрокују два екстремна модела биолошке репродукције становништва; наиме, рађање недовољно за просто обнављање, које је већ по првом поратном попису присутно код 27% становништва, и преобилно рађање са великим порастом бројности становништва које је било шире распрострањено. Од посебног значаја су два рада из педесетих година. Први је исцрпна анализа женског становништва према броју живорођене деце утемељена на попису из 1948. године Драгољуба Тасића. У њој он веома документовано указује на постојање великих разлика у репродуктивном понашању становништва одређених делова земље и на тенденцију ширења недовољног рађања. Други је рад Милоша Маџуре, објављен у „Нашој стварности“ 1957. године. У њему се излаже потреба да друштво формулише политику развоја становништва, као део политике укупног развоја, којом ће подстицати рађање у подручјима где је недовољно, односно на смањивање тамо где је преобилно. Та упозорења и предлози, нажалост, нису утицали на развојну политику, па ни закључак да се проуче и расправе питања на која се указује.

Друштво и његове институције нису показале ни потребно разумевање ни далековидост да би сагледали озбиљне демографске проблеме према којима се ишло. Не би одговарало истини ако би се сматрало да су само друштвено-политички чиниоци који су решавали о развојној политици превиђали значај постојећих демографских тенденција. И сами демографи нису били јединствени у виђењу значаја недовољног и прекомерног рађања, па као струка нису упозорили дру-

¹⁵ М. Радовановић, *Геополитичке импликације етнодемографске ситуације на Косову и Метохији*, зборник „Косово и Метохија – изазови и одговори“, Институт за геополитичке студије, Београд 1997, 250.

штво, са потребном снагом и на одговарајући начин, на потребу увођења политике развоја становништва.¹⁶

У тадашњим политичким приликама сваки покушај сагледавања противречних демографских тенденција на Косову и Метохији ризиковао је да од владајућих политичких номенклатура и поданичке науке буде проглашен за „неомалтузијански“ и „антимарксистички“ приступ. Тек од средине осамдесетих одржано је неколико научних скупова и саветовања на којима су разматрани економски, политички, етнички, демографски и други аспекти Косова и Метохије. На југословенском научном скупу „Становништво Србије осамдесетих година“ одржаном у САНУ 27–29. маја 1985. године презентована је студија „Развитак становништва Косова“ чији су аутори Милош Мацура, Петар Станишић и Муса Лимани. Њој је претходио округли сто о научном истраживању Косова, одржан 26. и 27. фебруара у организацији САНУ, на којем је представљен већи број прилога и расправа из историографије, археологије, етнологије, економије и других дисциплина. У периоду између 1985. и 1988. године одржано је више других научних скупова и друштвено-политичких расправа и објављен је већи број радова о акутним проблемима експлозивног раста албанске популације на Косову и Метохији, при чему је тежиште било на економским и некономским детерминантама демографског и укупног друштвеног развоја, популационој политици и другим релевантним питањима, која нису мимоишла ни политичко-демографске, етнодемографске и геополитичке аспекте и импликације албанске супрапопулације у Покрајини и масовни миграциони егзодус Срба и Црногораца из средишњих косовско-метохијских области Старе Србије.¹⁷ У то време искристалисале су се две различите научне концепције када је реч о тумачењу демографских процеса на Косову и Метохији, што је посебно дошло до изражаја приликом одржавања округлог стола посвећеног проблемима политике обнављања становништва у Србији који је одржан у САНУ 21. и 22. маја 1988. у организацији Одбора за проучавање становништва САНУ и Републичког друштвеног савета за питања породице и развој становништва СР Србије (САНУ, Демографски зборник, књига I, Београд

¹⁶ Б. Стојановић, *Развитак политике обнављања становништва*, Демографски зборник, књ. 1, 115, 116.

¹⁷ М. Радовановић, нав. дело, 250, 251.

1989). Група албанских научника (Муса Лимани, Аслап Пушка и др.) на овом скупу је заступала тезу да је демографска експанзија директна последица економског заостајања Косова и Метохије и да само економски развој може зауставити демографску експанзију и високу стопу прираштаја становништва. Нарочито је Муса Лимани заступао гледиште да економски развој сам по себи решава и све проблеме друштва, укључујући и демографске, што представља својеврстан механички, једностран и вулгарно-марксистички приступ питању албанске еуранопулације. „Сматрамо да су демографска кретања на Косову у складу са достигнутим степеном привредног развоја и другим социјалним и друштвеним променама... Токови наталитета становништва Косова потпуно одговарају степену развијености овог подручја и они су у складу са биолошким и социјалним принципима, као и у оквиру основних демографских постулата. *Реци ми ситејен развијености, рећи ћу ти ситоу наја митејта!* Такође, у научним круговима и ван њих, данас се развија теза да се не може говорити о убрзанијем развоју и запослености Косова без увођења институције планирања породице. Тешко је дефинисати шта подразумевамо под *планирањем породице*, јер тиме код нас стално не подразумевамо исту ствар. Конкретно у СР Србији се тиме подразумева смањење наталитета на Косову, што се предлаже и у материјалу *Претпоставке, циљеви и начела политике обнављања становништва и повећања natalитета у Србији ван територије покрајина и САП Војводини*. Из овога није тешко разумети да се тиме желе формирати две популационе политике (такав предлог имали смо у 1985. години од др Митре Шаровске у САНУ) у Србији па и у Југославији, и то једну за развијена подручја, а другу за недовољно развијена подручја, а у оквиру њих одвајајући посебно Косово. Таква популациона политика је супротна научном марксизму и начелима југословенске популационе политике...“¹⁸

Ставом Лиманија да наталитет на Косову „није алармантан“ и редукцијом проблема само на економски аспект упркос очигледним поремећајима у демографском развоју и прекомерном порасту албанског становништва, поједностављује се комплексна проблематика развоја становништва на Косову и Метохији и сам проблем представља на погрешан и ненаучан начин како би се замаглила његова права суштина.

¹⁸ М. Лимани, *Особености пада natalитета на Косову*, Демографски зборник, књ. 1, стр. 173–181.

Уз критику оваквог принципа, неколико научника (Никола Чобелић, Милош Мацура, Богољуб Стојановић, Коста Михаиловић, Берислав Берић, Ружа Петровић и др.) указује на неопходност сложеног, синтетичког приступа проблему демографске експанзије и демографске редукције становништва на Косову и Метохији, који подразумева сагледавање проблема са више аспеката (економског, демографског, етничког, политичког) и откривање узрочно-последичних односа који су довели до супротстављених демографских тенденција, а не само констатацију проблема.

Ружа Петровић наглашава да поред економских на репродукцију делују и друштвени, психолошки и етнолошки чиниоци, а најбоља потврда овог става су подаци о неким другим деловима земље где је ниво економске развијености сличан ономе на Косову и Метохији а фертилитет приметно нижи и са јасно испољеном тенденцијом пада.¹⁹ Милош Мацура наводи пример општине Лепосавић, настањене претежно српским становништвом, где је наталитет много мањи а степен развијености сличан суседним општинама са далеко већим наталитетом. „Сви знамо да је у Бујановцу наталитет много већи него у јужним селима врањске општине. Сви исто тако знамо да нема разлике у нивоу развијености између Лепосавића и суседних општина или бујановачких и врањских села, јер су и једни и други сиромашни. Разлика, дакле, није у нивоу развијености, већ у нечем другом. Ако то знамо, крајње је време да покушамо да видимо шта је то друго о чему се не говори радо“.²⁰ Најбржи раст становништва у албанској етничкој групи доводи демографске проблеме у реалну везу са етничким моментом. Поред етничких, и економски показатељи привредног развоја Косова и Метохије у периоду после Другог светског рата као и улагање друштвене заједнице а посебно Фонда Федерације у привредни препород Покрајине оповргавају тезу о економској заосталости као основном узрочнику демографске експанзије.

Косово је у овом периоду остварило значајну трансформацију социјалне и економске структуре становништва. У раздобљу 1948–1981. његово пољопривредно становништво опало је за 56,3 процентна поена. Косово је не само прешло из аграрног у аграрно-индустријско дру-

¹⁹ Р. Петровић, *Утицај етнокултурних чинилаца на фертилитет на Косову*, Демографски зборник, књ. 1, стр. 187–189.

²⁰ М. Мацура, *Етнички чиниоци у свесџи*, Демографски зборник 1, стр. 191, 192.

штво, већ се нашло у индустријско-аграрном друштву. Када се има у виду да се све то догодило за непуне четири деценије, може се констатовати да су се фазе развоја на Косову јако скратиле и да се временски размак између Косова и развијених подручја Југославије, који се раније мерно епохама, сада своди на мали број деценија.²¹ Релативно брзи економски развој нису пратиле и промене у демографској сфери, па је стопа прираштаја становништва у покрајини од 2,4%, једна од највећих у свету, битан узрок смањења стопе раста друштвеног производа по становнику на 3,1%, према 4,7% колико је износила за југословенски просек. Стопа раста друштвеног производа од 5,5% била је само мало нижа од југословенског просека (5,8% у периоду 1948–1982). Да је стопа природног прираштаја становништва на Косову била на нивоу југословенског просека, заостајање у друштвеном производу било би минимално и не би пало на 28,6% овог просека, већ би се задржало на нивоу 45% просека земље. Разлог томе, како наводи Коста Михаиловић, треба тражити у идеолошким копренама и предрасудама. „Сваки покушај да се укаже на утицај високог прираштаја становништва на резултате развоја ризиковао је да буде оквалификован као промалтузијански. Повремене политичке изјаве да је народ највеће богатство био је један од посредних начина супротстављања, не само малтузијанском схватању, већ и покушајима да се прираст становништва оцењује у складу са сазнањима савремене теорије и искуствима праксе привредно недовољно развијених земаља. Овај антimalтузијански комплекс није могао разбити ни једноставан али довољно убедљив налаз да висок прираштај у аграрно пренасељеној земљи, са огромним контингентима незапослене и недовољно запослене радне снаге ствара велики број потрошача од којих многи неће добити прилику да постану произвођачи и да се тиме умањују како резултати развоја, тако и репродуктивне способности привреде. Ови идеолошки обојени ставови савршено су одговарали традиционално високој стопи прираштаја становништва на Косову, утолико више што се тај прираштај не може посматрати само, па ни претежно, као утицај савремене медицинске заштите на драстично смањење стопе смртности. Стопа natalитета, и поред извесног смањења, константно је остала на високом нивоу. Она се показала отпорном и на утицај индустријализације, што није био случај са

²¹ К. Михаиловић, *Привредни развој Косова*, Зборник округлог стола..., стр. 210.

другим неразвијеним подручјима Југославије, где су стопе наталитета и прираштаја релативно брзо опадале. Дода ли се томе да жене рађају до биолошки могуће границе, постаје очигледно да експлозија становништва на Косову произилази из одређених мотива и вредности које стоје иза склоности ка великом броју деце. Та склоност је постојала унутар породице, дакле на микронивоу. Она је традиционално јака и представља норму друштвеног мишљења и понашања. Ништа није идеално природније него да друштвено-политичке снаге, упоредо са процесом индустријализације, проширеним општим образовањем поведу борбу за такву еманципацију која ће смирити ексцесан прираштај становништва. Како другачије објаснити да све до избијања политичке кризе на Косову није било ни симболичне изјаве друштвених и политичких посленика о томе да висок прираштај становништва ствара све нове тешкоће у развоју, док је сваки покушај да се на то укаже са стране дочекан као непријатељски акт и са квалификацијом да је реч о промалгузијанским ставовима... Идеја о једној функционалној популационој политици која би на планирању породице инсистирала као на важном задатку никада није ухватила корена, чак ни после ексцеса који делом имају узроке у експлозији становништва. Имајући све то у виду, поставља се питање није ли велики број деце, који је на микронивоу био најважнији циљ, прећутно прихваћен и као друштвени циљ. Према томе, поред развоја привреде и тежње за економским сустизањем других подручја постојао је упоредо и пораст становништва односно нације као још један, недеklarисан али конкретан циљ, који, по свему изгледа, није био мање важан од економског²². Демографска експанзија „тачку кључања“ достиже у време јачања сепаратистичког покрета од средине 60-тих година и стимулирана је уз прећутну подршку највиших органа Федерације и председника Тита, огромним улагањем Фонда Федерације, такође из Буџета Федерације, Међународне банке за обнову и развој и других извора.

У студији „Привредни развој Косова – резиме истраживања“ (саставио Часлав Оцић, Марксистички центар ЦК СК Србије, Београд 1990) указано је, између осталог, на промене у дефинисању и третману неразвијених подручја из надлежности федерације (статус „неразвијености“ утврђиван је пре почетка сваког петогодишњег плана посебним

²² Исто, 213, 214.

законом) кроз који је ова покрајина задобијала све повољнији третман у односу на Босну и Херцеговину, Црну Гору и Македонију. Тако је од 1966. до 1990. године (рачунајући по петогодиштима) АП Косово и Метохија, односно САП Косово, добијала из Фонда Федерације све већа средства за привредни развој, чији се релативни удео повећао са 30 на 48,1% од укупних средстава овог фонда. У истом периоду Покрајина је задобила и примат у расподели допунских средстава за финансирање друштвених служби у привредно недовољно развијеним подручјима (на пример, 1986. године САП Косово је добила 51,9 тадашњих милијарди динара од укупно расподељених 110 милијарди, док је БиХ добила 31,6, Црна гора 12,1, а Македонија свега 14,1 милијарду). Исту позицију је имала САП Косово и код расподеле кредита Међународне банке за обнову и развој: у периоду 1976–1980. Косово добија по овом основу 330,7 милиона долара (од укупно 1.041,2 милиона) а у периоду 1981–1985. године 347,5 милиона долара од укупно 869 милиона.

Посебну пажњу заслужују и објективно урађене анализе економских последица експлозивног демографског раста тадашње САП Косово које је у оквиру интерне студије „Проблеми и основе политике становништва Косова“ (Београд, децембар 1987) урадила група стручњака у саставу: Д. Бјелогрић, др М. Рашевић, др М. Николић, др П. Станишић. Овде се најпре констатује да је „у погледу утицаја демографских кретања на привредни развој и ниво економске развијености Косова у југословенским размерама посве изузетан феномен. Брз пораст становништва у периоду 1955–1986. проузроковао је снажну тенденцију релативног заостајања Покрајине у нивоу привредне развијености за просеком земље, утолико веће ако се има у виду да су сви показатељи ефикасности њене привреде били знатно неповољнији од просечних. Велико ограничење бржег развоја производних снага у покрајини је околност да је у овом периоду удео демографских инвестиција у друштвеном производу износио високих 23,4%. У Југославији су демографске инвестиције чиниле 4,8% друштвеног производа, на ужем подручју Србије 3,6%, а у Војводини 2,3%. На овако високу стопу демографских инвестиција у Покрајини утицао је поред брзог раста становништва и веома висок гранични капитални коефицијент, према којем је ефикасност улагања у основна средства била за 44% нижа од просечне у југословенској привреди“. А у вези растућег притиска на запошљавање, који је такође условљен демографским растом, констатује се „да је

крајње нереална свака пројекција развоја која полази од тога да се проблем запослености становништва Косова може решити само на његовом подручју“.²³

У демографске инвестиције може се оправдано уврстити и стамбена изградња која, према подацима Бранислава Крстића, прати кретање становништва у Покрајини, што је јединствен пример у свету, јер је у свим земљама, суоченим са проблемом демографске експанзије, стамбена изградња њен лимитирајући чинилац. „Раст приватне стамбене изградње био је у корелацији са временом кад су у Србији, посебно у друштвеним предузећима, биле отворене широке могућности да се узму кредити за стамбену изградњу, уз минималну партиципацију будућих власника (70-тих година на Косову и Метохији је око 150.000 запослених у друштвеном сектору).²⁴

Стамбени фонд и изградња станова у покрајини

Година	Станова у 000	Домаћинства	Површина м ² по стану	Површина м ² на 1 лице	% електрифицираних	
1951	114.000	123.316	46,4	6,8	16,0	
1961	142.000	152.598	49,2	7,3	26,0	
1971	180.461	188.107	54,3	7,9	74,3	
1981	227.618	228.884	70,3	10,3	94,4	
1991	295.884	289.246	70,9	10,7	95,8	
Изграђено станова (по петогодишњима)						
1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990
9.269	23.750	29.613	30.899	33.875	38.791	29.653
Од тога приватних станова						
6.127	19.805	26.090	28.130	29.344	32.833	26.023
Удео приватне у укупној стамбеној изградњи						
67,1	83,4	88,1	91,0	86,6	84,4	87,8

Извор: Југославија 1918–1988, СЗС, Београд, 1989. Подаци за 1991. су процењени, као и за становништво.

²³ Према: М. Радовановић, *Косово и Метохија као географска етнокултурна целина Србије, СР Југославије и Југоисточне Европе*, ед. Етнички простор Срба, књ. 1, Географски факултет БУ, Београд 1993, 108. Видети: К. Михаиловић, *Привредни развој Косова...*, 217.

²⁴ Б. Крстић, нав дело, 100–101.

И поред очигледних последица прекомерног демографског раста албанског становништва које су резултирале у великој густини насељености, порасту младог (издржаваног) становништва, повећаним притиском на запошљавање и повећаним оптерећењем активног становништва на нивоу популације као целине, али такође и у оквиру породице,²⁵ у социјалистичкој Југославији на чијем је челу стајао Јосип Броз Тито, висока репродукција Албанаца стимулисана је идеолошки и материјално а свако указивање на проблеме које она са собом носи било је непожељно са становишта самоуправне идеологије која је цинично пропагирала неотуђиво уставно право човека да слободно одлучује о броју деце које ће имати. То је основни разлог што мере популационе политике нису заживеле на Косову и Метохији. „Овде се популације не разликују само етнички, језички и верски већ и демографски, првенствено због разлика у наталитету, подстицан високим наталитетом висок природни прираштај албанске популације ствара на овим подручјима изузетно снажан демографски притисак. Тај притисак расте не само у односу на популацију са ниским наталитетом већ и у односу на оне са вишим, као што је турска и ромска. Судаћи по броју опадања као и по наглom смањењу учешћа у укупном становништву подручја о коме је реч, српска, црногорска и неке друге популације гасе се у демографском смислу. Главну улогу у томе играју брзи раст албанске популације и масовно иселјавање припадника српске и црногорске популације. Мању улогу, али за оне којих се непосредно тиче подједнако важну, имају покушаји асимилације припадника турске, горанске и других малобројних популација. Судаћи по изложеноме, демографски плуралитет поткопава се свим познатим методама, сем поделе територије. Идеја о територијалној подели је, међутим, садржана у екстремном захтеву сецесиониста да Косово постане република. Експлозиван демографски процес о коме је реч нико до данас није покушао да ефикасно смири. Он несметано напредује, рекло би се, уз мо-

²⁵ Према подацима које наводи Драгана Аврамов, још у 1987. години са 170 становника по километру квадратном Косово је било најгушће насељено подручје у Југославији. Ниво економског развоја није могао да прати демографски раст и створи радна места у секундарним и терцијалним гранама привреде, па је у условима речисије у земљи, незапосленост почетком осамдесетих достигла 14,6% у Југославији као целини и 43,4% на Косову, где је једно економски активно лице издржавало 3,8, док је однос између издржаваних и активних на ужем подручју Србије, на пример, 1 према 0,8 (према: Д. Аврамов, *Косово: последња оаза великог феритилијетта у Европи...*, 176–177).

ралну подршку сецесионистичке идеологије, засноване на националној искључивости сажетој у пароли о етнички чистом Косову. Домаће и међународне политичке импликације ове жалосне еволуције реално су сагледане и оцењене у водећим политичким круговима Косова, Србије и Југославије. Али узрочно-последични односи у њој нису потпуно схваћени нити је довољно уважен значај демографског чиниоца. Табу који је званична политика на Косову годинама наметала суштинским демографским проблемима, укључивши контролу рађања и етнички селективне миграције, давао је подршку демографској експанзији албанског становништва и легитимизирао је демографско гашење осталих популација. Наука је поданички прихватила наметнути табу, сагласно са тим изградила је квазинаучан систем одабира тема за обраду, потврдила је висок степен аутоцензуре и несумњиво је подржавала перпетуирању процеса. Читав тај процес, мада је узео већ ранije мах, постао је саставни део садашње политичке и моралне кризе²⁶.

Демографска проблематика на Косову и Метохији захтевала је радикална решења а већина албанских интелектуалаца и политичара иако се вербално залагала за мере популационе политике – у стварности се понашала сасвим другачије. „Тако, на пример, 30% руководећих људи на Косову има више од петоро деце. Реч је о људима који живе у граду и са напредним образовањем. Они су свесни свих економских и социјалних последица високог прираштаја становништва. Својим примером они би морали деловати на околину ако већ нису непосредно одговорни за популациону политику“²⁷.

Драматичан контраст у биолошкој репродукцији између Војводине и уже Србије, с једне, и Косова и Метохије, с друге стране, настављен је и у 90-тим годинама. Према резултатима из 1991. године становништво Централне Србије је најбројније (5.808.906), чинећи 59,4% становника Србије, становништво Војводине (2.013.889) чини 20,6%, а становништво Косова и Метохије (1.956.196) чини 20% становника. То у односу на 1981. годину значи повећање учешћа становништва Косова у укупном становништву Србије (са 17%) чиме се наставља дуготрајни тренд неравномерног пораста становништва појединих делова Србије (ДС 1991). Још бољи показатељи овог неравномерног раста су подаци о стопама раста 1981–1991. Стопа ра-

²⁶ М. Маџура, *Прегледоставке, начела и циљеви*, Демографски зборник, књ. 1, 239, 240.

²⁷ К. Михаиловић, *Значај неекономских чинилаца*, Демографски зборник, књ. 1, стр. 198.

ста становништва износила је 0,49%, а време дуплирања – 141 годину. У односу на претходни десетогодишњи период брзина раста становништва се преполовила. У 1991. години Централна Србија је имала стопе раста које су јој омогућавале удвостручавање становника за 347 година, Косово и Метохија имају стопе које производе десет пута бржи пораст, а Војводина је имала негативан пораст – и време преполовљавања становника за 672 године... У Србији је 1944. године рођено 128.742 деце, од тога 63.697 у Централној Србији, 21.595 у Војводини, а 43.450 на Косову и Метохији. Тако становништво Косова и Метохије које чини око 20% становништва Србије учествује са 33,7% у броју живорођених. На Косову и Метохији још увек не може да се говори о битном смањењу апсолутног броја живорођених, који је веома очигледан у другим деловима Србије... Опште стопе фертилитета у периоду 1981–1991. наставиле су секуларни пад у свим деловима Србије, а на Косову и Метохији – најбржи (са 135,1 на 114,1). Ипак, иако у паду, ова стопа је чак 2,4 пута већа од стопе у Централној Србији, и у Војводини.²⁸

Опште и специфичне стопе фертилитета, 1981. и 1991.

	1981.	1991.
Србија – свега	64.8	60.8
Испод 15	0.5	0.1
15 - 19	49.4	40.5
20 - 24	159.2	147.5
25 - 29	120.6	132.2
30 - 34	62.1	66.2
35 - 39	28.8	22.9
40 - 44	7.7	5.5
45 - 49	0.9	0.6
50 и +	0.2	0.2
Централна Србија	51.5	48.0
Испод 15	0.6	0.2
15 - 19	52.1	43.8
20 - 24	141.5	132.2
25 - 29	94.5	104.7
30 - 34	42.5	47.0
35 - 39	13.2	14.6
40 - 44	2.9	3.2
45 - 49	0.3	0.3
50 и +	0.1	0.1

²⁸ Подаци су преузети из књиге Марине Благојевић *Родитељство и фертилитет*, Институт за социологију, Београд 1997, 17, 19, 20 и 21.

Војводина		
Општа стопа	53.9	47.4
	1981.	1991.
15 - 19	48.3	40.9
20 - 24	150.8	130.7
25 - 29	107.0	107.9
30 - 34	43.5	46.7
35 - 39	12.4	14.2
40 - 44	2.5	2.6
45 - 49	0.2	0.1
50 и +	0.0	-
Косово и Метохија		
Општа стопа	135.1	114.1
Испод 15	0.3	-
15 - 19	44.1	33.8
20 - 24	223.3	192.3
25 - 29	260.3	220.4
30 - 34	193.8	152.9
35 - 39	122.7	78.0
40 - 44	45.2	23.8
45 - 49	6.8	3.0
50 и +	1.4	1.5

Извор: ДС 1993.

Огромна репродуктивна диспропорција између Срба и Албанаца условљава у одређеним функционалним контингентима становништва и следеће односе: 1991. године предшколски контингент на Космету (деца од 0 до 6 година старости) обухвата 34,8% од укупног предшколског контингента Републике Србије; у истој години школообавезни контингент на Космету (деца од 7 до 14 година старости) обухвата 30,9% од укупно школообразовног контингента Републике. Ако би се посматрао удео српско-црногорске и албанске дечје квоте у односу на укупни дечји контингент Републике Србије, сигурно је да би демографска ситуација у истом погледу била за српско-црногорску популацију још неповољнија (овај однос се за 1991. годину не може прецизно утврдити због неуспелог пописа).²⁹

²⁹ М. Радовановић, *Косово и Метохија као географска, етнокултурна целина Србије*, 123.

Старосна структура становништва, 1981. и 1991.

1981.				
	0 - 19	20 - 39	40 - 59	60 и +
Србија	34.2	30.2	22.2	12.9
Црна Гора	34.7	34.9	20.0	10.5
Војводина	30.0	30.6	24.3	14.8
Косово и Метохија	51.1	27.6	13.9	7.4
1991.				
Србија	30.5	29.0	24.4	16.0
Црна Гора	26.1	28.7	26.9	18.3
Војводина	25.8	28.8	27.1	18.3
Косово и Метохија	48.3	30.0	14.7	7.0

(Извор: ДС 1993)

Важнији функционални контингенти 1991 – структура у%

	Србија	Црна Гора	Војвод.	Косово
предшколски контингент (0-6)	10.5	8.5	8.4	18.6
школообавезно становништво (7-14)	12.4	10.8	10.9	18.8
женско фертилно становништво (15-49)	24.0	24.2	24.0	23.4
радни контингент (15-64/м и 15-59/ж)	63.8	65.6	65.3	56.9
први мобилизацијски контингент (18-34)	12.3	11.6	11.7	15.2
старачки контингент (80 и више година)	1.8	2.0	2.1	0.9

(Извор : Пенев, 1995:7)

Демографска експанзија смањивала је привредне, а повећавала непривредне, тзв. „социјалне“ инвестиције и усмеравала их у изградњу великог броја школа, установа, болница итд., што је за посрнулу југословенску и косовску привреду било претешко бремене. Она се не може посматрати као научно неутрална категорија, већ је неопходно указати на њене превасходно политичке импликације које се испољавају кроз притисак на становништво са мањим наталитетом да се иселава и нео-дазивање албанског становништва на попис 1991. да би вође албанског сепаратистичког покрета могле да спекулишу са бројем од око три милиона Албанаца на Косову и Метохији, што је њихов „кључни“ аргу-

мент за сецесију Покрајине од Србије и сада већ непостојеће Југославије. Погубни резултат високе биолошке репродукције албанског становништва је промена етничког састава Покрајине до степена када етнички чисто Косово скоро постаје реалност и она се може сматрати делом диригованог процеса албанизације Покрајине много више него као последица традиционалних норми и схватања или неразвијености и заосталости Косова.

Snežana Milivojević

THE AFTERMATHS OF THE BELATED DEMOGRAPHIC TRANSITION
IN KOSOVO AND METOHİJA

In this paper the author strives to answer the question whether the democratic transition in Kosovo and Metohija was deliberately belated. The author comes to the conclusion that the extreme demographic escalation of Albanian population is conjoined part of the separatist strategy of Albanian nationalists. The fact that the birth rate of ethnic Albanians in Kosovo and Metohija is by far higher than in Albania also testifies to that.

Key words: Serbs, Albanians, Demographic Transition, Demographic Expansion, Demographic Reduction, Albanization